

О. П. Дяченко,

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ЕТАПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

O. Diachenko,

Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University

FORMATION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE SHADOW ECONOMY AS AN ECONOMIC CATEGORY

Для формування ефективного механізму виявлення та нейтралізації напрямів розвитку процесу тінізації економіки України необхідно активізувати спільну роботу всіх зацікавлених органів виконавчої влади. Адже в сучасних умовах вся світова спільнота акцентує особливу увагу на необхідності подолання тіньового сектора економіки як складової походження корупційних схем та посилення заходів з протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, а також фінансування тероризму. Удосконалення державної політики щодо легалізації тіньової економіки та реалізація окресленого завдання, потребують формування комплексного підходу з побудовою відповідної концепції. Загальнодержавна концепція протидії розвитку тіньової економіки представляє собою комплекс ідей, цілеспрямованих настанов, об'єднаних спільним задумом, а також наявний комплекс заходів, напрямів і механізмів вивчення окресленої мети щодо активізації механізму детінізації економіки в сучасних глобалізаційних умовах.

For the formation of the effective mechanism of detection and non-alignment of the directions of development of the procession of the economy of Ukraine, it is unrealistic to actively engage in the proper work of all the various organizations of the executive branch. In fact in modern terms all world association accents the special attention on the necessity of overcoming of shadow sector of economy, as a constituent of origin of corruption charts and strengthening of measures on counteraction legalization of profits got by a criminal way, and also, financing of terrorism. Improvement of public policy in relation to legalization of shadow economy and realization of the outlined task, need forming of complex approach with the construction of the proper conception. National conception of counteraction development of shadow economy is a complex of ideas, purposeful settings, incorporated a general project, and also present complex of measures, directions and mechanisms of study of the outlined purpose, in relation to activation of mechanism of detinization of economy in modern globalization conditions.

Ключові слова: тіньова економіка, корупція, нелегальні доходи, державна політика, напрями, етапи.

Key words: shadow economy, corruption, illegal income, state policy, trends, stages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поширення тіньової економіки веде до різкого зниження ефективності державної політики, погіршення, а подекуди — й неможливості регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної та податкової політики. Це зумовлює необхідність запровадження органами виконавчої влади адміністративних інструментів регулювання, що, у свою чергу, створює підґрунтя для поширення корупції, а також гальмує формування в Україні сучасної ринкової економіки, перешкоджає просування до членства у міжнародних організаціях.

Розробка ефективних заходів державної політики детінізації економіки передбачає обґрунтування основних напрямів та етапів державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні розгляда-

ються в працях значної кількості вчених, зокрема: І. Гришова, О. Наумов, О. Галицький, О. Митяй, А. Кравчук, С. Стоянова-Коваль, В. Мандибура, О. Турчинов, В. Попович, О. Базилінська, З. Варналій, О. Мазур, М. Завєруха та інші [1—9].

У працях вчених доволі широко розкрито основні напрями державної політики протидії розвитку тіньової економіки, але потребує необхідності систематизувати наведені думки вчених, запропонувати універсальні та актуальні на сьогоднішній день пропозиції стосовно детінізації економічної системи України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення та обґрунтування основних напрямів та етапів державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основними напрямами удосконалення діяльності державних регуляторів у сфері запобігання розвитку тіньового сектора економіки, виступають:

1. Нормативно-правове забезпечення детінізації економіки України, що включає в себе:

- розробку механізмів, спрямованих на вдосконалення системи адміністративно-наглядової діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу;

- розвиток і вдосконалення системи підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують ефективну реалізацію положень законодавства з регулювання та нагляду з урахуванням оцінки ризиків у сфері протидії розвитку тіньової економіки, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами моніторингу, для обмеження (зменшення) ризиків під час їх діяльності;

- розробку нормативно-правових актів щодо адміністративного права, здійснюваного відповідно до законодавства у цій сфері [2].

2. Підвищення ефективності наглядової діяльності:

- оптимізація частоти перевірок наглядовими органами суб'єктів фінансового моніторингу щодо дотримання ними вимог законодавства;

- удосконалення методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам моніторингу фінансово-економічних операцій;

- удосконалення норм в разі виявлення порушень вимог законодавства вживати адміністративно-правових заходів, передбачених законом;

- розширення інформаційно-технологічних можливостей державного регулятора щодо збору, обробки, зберігання та передачі необхідної інформації до Єдиної інформаційної системи;

- вживання відповідно до законодавства своєчасних та ефективних заходів щодо: перевірки бездоганної ділової репутації осіб, які здійснюватимуть чи здійснюють управління, мають намір набути істотну участь (або є кінцевими вигодоодержувачами) у суб'єктів фінансового моніторингу; для недопущення до управління суб'єктами фінансового моніторингу осіб, які мають не погашену або не зняту в установленому законом порядку судимість за корисливі злочини або тероризм; заходів для недопущення формування капіталу суб'єктів господарювання за рахунок доходів, джерела походження яких неможливо підтвердити на підставі офіційних документів або їх копій, засвідчених в установленому порядку.

3. Посилення взаємодії Дерфінмоніторингу України та інших державних регуляторів між собою, а також з правоохоронними органами, та з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, що передбачає:

- забезпечення взаємодії Дерфінмоніторингу України з оперативними правоохоронними підрозділами;

- обмін інформацією про організації, які не виконують вимоги законодавства у сфері фінансового моніторингу;

- спільну розробку методології оцінки рівня тіньової економіки, а також єдиних підходів до ідентифікації незаконних економічних операцій;

- встановлення порядку створення спільних робочих груп, у тому числі слідчо-оперативних для аналізу, розкриття та розслідування кримінальних та інших справ такої категорії, насамперед стосуються фінансування тероризму та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [3].

4. Удосконалення міжнародного співробітництва у сфері запобігання розвитку тіньової економіки, що передбачає:

- участь у міжнародних договорах і роботі спеціалізованих міжнародних організацій;

- укладення міждержавних угод про обмін інформацією;

- розвиток ефективних форм співпраці з міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії розвитку тіньового сектору економіки, у тому числі з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейським Союзом, Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок, Організацією Об'єднаних Націй;

- визначення і розроблення ефективних процедур застосування відповідних запобіжних заходів щодо держав, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері протидії розвитку тіньової економіки [5, с. 42].

5. Підвищення професійної підготовки фахівців у сфері протидії розвитку тіньової економіки, що передбачає:

- формування загальнодержавної системи навчання спеціалістів у сфері протидії розвитку тіньової економіки, включаючи базову підготовку у вищих і спеціальних навчальних закладах;

- створення Навчально-методичним центром Держфінмоніторингу України доступних умов щодо навчання суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

- розвиток різних форм професійної перепідготовки співробітників державних органів, що беруть участь у протидії розвитку тіньової економіки;

- розробку та впровадження спеціальних програм підвищення кваліфікації прокурорів і суддів з питань ведення та розгляду справ цієї категорії;

- мовну підготовку експертів, що беруть участь у міжнародному співробітництві в цій сфері.

6. Створення системи оцінок ефективності заходів з протидії розвитку тіньової економіки, що передбачає розробку науково обґрунтованих кількісних і якісних критеріїв оцінок у цій сфері з урахуванням міжнародних стандартів і вимог.

Отже, для того, щоб протидія розвитку тіньової економіки, мала комплексний характер і була системою необхідних єдиних норм і стандартів діяльності, єдині цілі, наявність взаємопов'язаної законодавчої бази, що забезпечує чітке позначення рамок діяльності, поділ повноважень кожної ланки системи, єдиної й цілісної політики в цій сфері. Якщо не буде додержано вказаних вище умов, то може відбутися дублювання функцій, нераціональне використання ресурсів і, як наслідок, не буде ефективності результату.

Для реалізації встановлених стратегічних цілей концепції державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні необхідно дотримуватись відповідного алгоритму дій, які нами запропоновано у вигляді взаємопов'язаних комплексних етапів.

Етап 1. Ідентифікація оптимального рівня тіньової економіки та його зниження спочатку до 30% ВВП, що відповідає граничному рівню, вище якого настає загроза економічній безпеці; зниження рівня тіньової економіки до 16,3% ВВП, що відповідає середньому рівню тіньової економіки в розвинутих країнах.

Етап 2. Визначення суб'єкта впливу. У тіньовій економіці взаємодіють різні соціальні групи, які переслідують відповідні інтереси. Господарюючі суб'єкти, які працюють у тіньовому секторі, спроможні стати реальним фактором економічного зростання під час переходу в легальний сектор економіки. Непрямі заходи є більш ефективними в порівнянні з прямими адміністративними. Тобто бажано зміщення акценту з репресивних заходів на вдосконалення нормативно-правової бази, спрощення системи оподаткування тощо. У свою чергу, необхідно проводити ефективний прямий державний контроль за дотриманням існуючої нормативно-правової бази. Отже, реалізація концепції протидії розвитку тіньової економіки в Україні вимагає модернізації існуючої структури державного управління.

Етап 3. Розробка та реалізація підходів до боротьби з ухиленням від сплати податків утилітаристський підхід (при зниженні рівня оподаткування, суб'єктам господарювання стане менш вигідно перебувати у тіньовому секторі і вони перейдуть у легальний); конвенціональний підхід (для максимізації корисності господарюючі суб'єкти прагнуть мінімізувати витрати і максимізувати корисність. Сплачуючи податки, платник повинен отримувати щось взаємін. Тобто корисність від сплати податків. Низький рівень сплати податків в Україні підтверджує той факт, що корисність, яку надає держава, не відповідає потребам платників податків. Тому питання про зниження податків необхідно проводити одночасно з усуненням можливостей, які дозволяють уникнути взагалі від сплати податків. Тобто проблему оптимальних податкових вилучень необхідно перевести в площину ціни та якості; нормативно-правовий підхід (цей підхід передбачає удосконалення існуючого законодавства шляхом: по-перше, шляхом імплементації світового досвіду; по-друге, шляхом легалізації вже існуючих неформальних норм); примусовий підхід (передбачає посилення санкцій проти суб'єктів господарювання, які функціонують у тіньовому секторі шляхом: по-перше, посилення тиску на тіньовий сектор при збереженні існуючого рівня оподаткування; по-друге, усунення різних податкових режимів, пільг і преференцій окремим суб'єктам; внесення точкових змін по важливим елементам тіньової системи); соціально-нормативний (орієнтований на удосконалення соціальних норм в напрямку покращення умов життя населення, формування у суб'єктів економічних відносин лояльного відношення до державних органів влади, забезпечення поважного відношення до нормативно-правових актів тощо) [8, с. 15].

Етап 4. Зниження загального рівня оподаткування та спрощення податкового законодавства. Оптимізація загальної кількості податків та їх рівня враховуючи досвід країн з найбільш сприятливими умовами для розвитку бізнесу та, які мають подібні умови до вітчизняних на початку проведення податкових реформ. Необхідно забезпечити рівність та справедливості стягування податків у всіх сферах суспільного виробництва.

Етап 5. Формування сприятливого інвестиційного клімату. Залучення капіталу тіньового сектора економіки з метою економічного зростання на основі галузей, які змогли залучити капітал тіньового сектора. Саме це сприяє залученню іноземних інвестицій. Для цього необхідно залучити зусилля держави для забезпечення притоку капіталу тіньового сектора як в старі, так і в нові галузі економіки (у напрямі модернізації і заміни основних фондів, посилення інноваційно-інвестиційної діяльності, формування нових підприємств). Також для зниження транзакційних витрат, держава повинна розробити та впровадити комплекс заходів з модернізації загальноекономічної інфраструктури, довівши її до рівня характерного розвиненим країнам. У сучасних умовах необхідно не просто поліпшити інноваційно-інвестиційний клімат, а його докорінна зміна.

Етап 6. Формування та реалізація програми детінізації економіки. Програма повинна бути орієнтована на тіньові капітали, які були вивезені за кордон та функціонують всередині країни. Така програма має містити заходи політичного та економічного характеру, які пов'язані з перетворенням капіталів тіньового сектору, в реальний інноваційно-інвестиційний ресурс для легального сектору.

Етап 7. Налагодження системи зовнішньоекономічних відносин. Усунення наявних недоліків у податковому та митному законодавстві для перешкоджання розвитку тіньових операцій (зниження та завищення митної вартості, контрабанда та інші махінації у зовнішньоекономічній діяльності).

Етап 8. Активізація державної політики у напрямі стимулювання попиту на продукцію вітчизняного виробництва. Основою економічного зростання перш за все має бути розширення внутрішнього платоспроможного попиту шляхом зміцнення імпортової продукції та можливі напрями розвитку вітчизняної економіки враховуючи власні виробничі можливості і розширення масштабів внутрішнього платоспроможного попиту.

Етап 9. Удосконалення механізмів захисту прав приватної власності. Оскільки основу виробництва, а відповідно і ринкової економіки, складає приватна власність, то відсутність налагодженого механізму її захисту позбавляє суб'єктів господарювання до стимулу у здійсненні легального бізнесу. Саме тому необхідний реальний, а не декларативний механізм захисту прав приватної власності.

Етап 10. Забезпечення дієвої системи мотивації та стимулювання суб'єктів господарювання до роботи у легальному секторі економіки. Використовуючи прямі та непрямі методи державного регулювання, необхідно створити або удосконалити існуючі методи стимулювання суб'єктів господарювання працювати у легальному секторі.

Етап 11. Комплементарний підхід до формування державної політики детінізації економіки. Тобто формування та реалізація завдань щодо детінізації вітчизняної економіки повинно проводитись у взаємозв'язку із завданнями державної політики відносно структурної перебудови економіки.

Етап 12. Активізувати реалізацію механізму функціонування ринкової конкуренції. Модернізувати інститути ринкової економіки, що забезпечують функ-

ціонування механізму конкуренції. Знизити монополізацію окремих секторів економіки фінансово-промисловими групами. Забезпечення рівних умов для всіх господарюючих суб'єктів щодо форм власності і розмірів, а також забезпечення рівної віддаленості від влади суб'єктів господарювання.

Етап 13. Проведення комплексних заходів щодо боротьби із корупцією. Розробка та реалізація дієвих заходів із урахуванням вимог сьогодення.

Етап 14. Проведення дій щодо захисту національного виробника, який здійснює свою діяльність в легальному секторі економіки. Захист від демпінгу з боку транснаціональних корпорацій, які користуються перевагами міжнародного поділу праці, ефекту масштабу виробництва, доступ до джерел дешевого капіталу та інше.

Саме дотримання вищевикладених етапів реалізації завдань концепції державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні сприяє забезпеченню активізації функціонування суб'єктів господарювання у легальному секторі. Для ефективного зниження рівня тіньового сектора економіки бажано провести ґрунтовні зміни в макроекономічній політиці, які орієнтовані на перехід не до валового зростання показників, а до якісного зростання ефективності функціонування економіки, що сприяє формуванню необхідних умов для розвитку виробництва в легальному секторі та переходу на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, системний підхід до регулювання протидії розвитку тіньової економіки передбачає, що необхідно враховувати всі реальні умови функціонування економічних відносин в країні, а сама концепція повинна мати чітко окреслені елементи, схему їх дії і взаємодії. Функціонування концепції державної політики регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки передбачає взаємозв'язок цілей і завдань кожного рівня, вибираючи оптимальні шляхи реалізації рішень з метою дотримання відповідних умов у контексті забезпечення економічної безпеки України.

Література:

1. Заверуха М.М. Системний аналіз сутності та закономірностей функціонування тіньової економіки [Електронний ресурс] / М.М. Заверуха // Актуальні проблеми державного управління. — 2015. — № 1. — С. 187—196. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdu_2015_1_27
2. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В.М. Попович. — Ірпінь: Акад. держ. податкової служби України, 2001. — 524 с.
3. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / За редакцією доктора економічних наук, професора З.С. Варналія. — К.: НІСД, 2006. — 468 с.
4. Мазур О.А. Тіньова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги [Електронний ресурс] / О.А. Мазур // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. — 2014. — Т. 22, вип. 8 (2). — С. 70—77. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
5. Гришова І.Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова, О.О. Красноручський // Проблеми і пер-

спективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. — № 4 (4). — С. 40—46.

6. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлестун // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. №2. Грудень 2014 р. — Миколаїв. — С. 630—633. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>

7. Варналій З.С. Тінізація малого підприємництва (економічні та правові аспекти) / З.С. Варналій. — К.: Інститут приватного права і підприємництва АпрН України, 1998. — 56 с.

8. Гришова І.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины / О.О. Красноручский, И.Ю. Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Сер. "Экономика". — 2016. — № 1 (27). — С. 13—18.

9. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнат'єва // Інноваційна економіка. — 2012. — № 12. — С. 54—62.

References:

1. Zaverukha, M.M. (2015), "System analysis of the essence and regularities of the functioning of the shadow economy", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 187—196.
 2. Popovych, V. M. (2001), *Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky* [Economic and criminological theory of shadowization of the economy], *Akad. derzh. podatkovoi sluzhby, Irpin', Ukraine*
 3. Varnalij, Z.S. (2006), *Tin'ova ekonomika: sutnist', osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii* [Shadow economy: the essence, features and ways of legalization], *NISD, Kyiv, Ukraine*.
 4. Mazur, O.A. (2014), "Tin'ova ekonomika v Ukraini: prychny, formy ii proiavu ta obsiah", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 8(2), pp. 70—77.
 5. Hryshova, I.Yu. and Krasnoruts'kyj, O.O. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", *Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia "Ekonomyka"*, vol. 1 (27), pp. 13—18.
 6. Mytjai, O.V. and Khlystun, O.V. (2014) "Scientific and methodological criteria for forming a mechanism for achieving economic security by enterprises", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 630—633.
 7. Varnalij, Z.S. (1998), *Tinizatsiia maloho pidpriemnytstva (ekonomichni ta pravovi aspekty)* [Shadowing of small business (economic and legal aspects)], *Instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva AprN Ukrainy, Kyiv, Ukraine*.
 8. Hryshova, I.Yu. and Krasnoruts'kyj, O.O. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", *Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia "Ekonomyka"*, vol. 1 (27), pp. 13—18.
 9. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems formation of innovation system of Ukraine", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 12, pp. 54—62.
- Стаття надійшла до редакції 18.12.2017 р.*